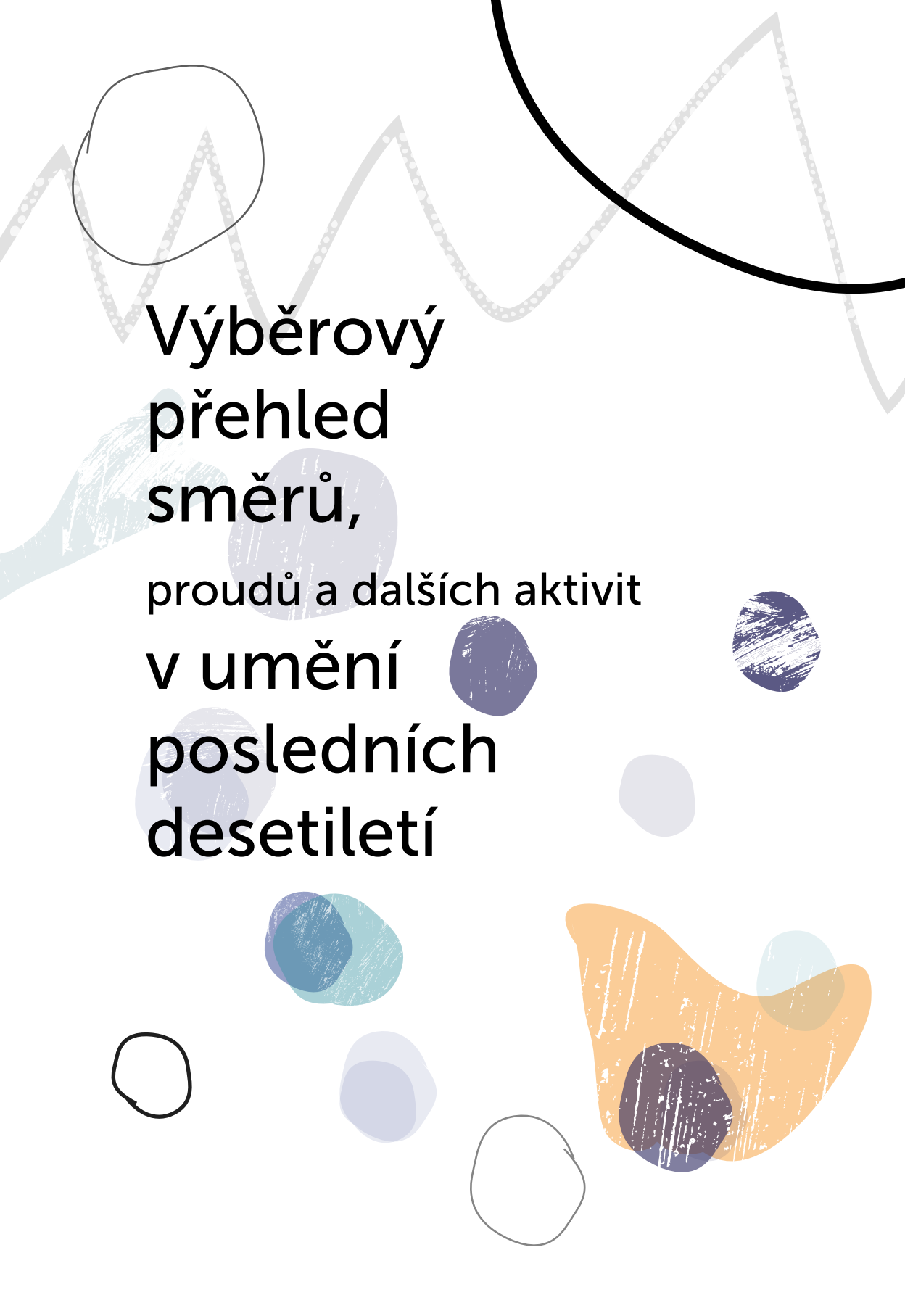

Výběrový přehled směrů,

proudů a dalších aktivit
v umění
posledních
desetiletí

Výběrový přehled směrů, proudů a dalších aktivit v umění posledních desetiletí

prof. PaedDr. Radek Horáček, Ph.D

1. Abstraktivismus

Ve vývoji moderního umění se projevuje první fáze abstraktivismu hned od počátku dvacátého století. Už umění expresionismu a fauvismu přináší zřetelnou snahu abstrahovat zobrazované náměty do podoby maximálního zjednodušení, takže například Matissovy koláže využívají stylizované znaky, v nichž mnohdy spíše než o zobrazení zjednodušených figurálních tvarů jde už o svébytnou abstraktní obrazovou strukturu. Zatímco fauvisté svým důrazem na barvu, gesto a citový přístup představují určitý předstupeň ke vzniku gestické a lyrické abstrakce, Picassův kubistický princip abstrakce, tedy geometrizující abstrahování lze považovat za předstupeň konstruktivní linie abstraktivismu.

Objevy Kazimíra Maleviče, Vasilije Kandinského a dalších ruských umělců hlásajících teorii suprematismu, cesta k abstrakci u Roberta Delaunaye, Františka Kupky a členů pařížské skupiny Zlatý řez, či neoplasticismus nizozemského okruhu skupiny De Stijl v čele s Pietem Mondrianem můžeme označit za první výraznou vlnu abstraktivismu. Souběžně s kubismem a futurismem se v desátých letech formuje abstraktní umění jako zřetelný umělecký proud. Za druhou fázi abstraktivismu 20. století můžeme považovat období od konce druhé světové války do poloviny let šedesátých, kdy se nezobrazující projev dynamicky rozvíjí v Evropě i zámoří a stává se téměř módní vlnou. O komplexnosti a různorodosti poválečného malířského vývoje svědčí souběžné malířské úsilí Jacksona Pollocka a Francise Bacona po roce 1947. Tyto malíře můžeme prezentovat jako zástupné dobové symboly – oba se v rané tvorbě vyrovnávají s vlivy meziválečných avantgard, oba jsou tvůrci se silnou mírou exprese. Bacon se narodil v roce 1909 a na počátku třicátých let reaguje na tvorbu Picassovu, Pollock se narodil v roce 1912 a ve své expresivní figuraci zpracovává ve třicátých letech podněty surrealismu, ale také indiánské výtvarné kultury. A zatímco Pollock je považován za revolucionáře gestické abstrakce, když v roce 1947 pokládá na zem velká plátna, na nichž razantními gesty rozlévá nezobrazující dramatické barevné struk-

tury, Bacon ve stejné době začíná vytvářet figurální malířské interpretace s námětem portrétu papeže Inocence desátého podle Vélasqueze. Ve stejnou dobu je tedy uměleckou aktualitou nová figurace jako pokračování práce s figurálním námětem a figurativním zobrazením, ale i gestická abstrakce jako radikální odklon od popisnosti směrem k nezobrazujícím formám.

Dílčí směry expresivní linie abstraktivismu:

Tašismus, informel, strukturální abstrakce, gestická abstrakce, akční malba

Dílčí směry racionální linie abstraktivismu:

Konstruktivismus, minimalismus, geometrická abstrakce, op art

2. Gestická, strukturální a lyrická abstrakce

Pro označení expresivní linie abstraktivismu, v níž umělci vytvářejí výtvarné struktury, které nemají zobrazovat věcný či figurální námět, se v různých teoretických textech objevuje již od šedesátých let několik různých výrazů. Jedním z pojmů, které byly užívány v evropské diskusi o abstraktivismu, je označení *informel* (*art informel*), které sděluje, že se zde nejedná o zobrazení tvarů konkrétní věcné předlohy, ale o svébytnou a na předloze nezávislou práci s barvou, gestem a kompozicí. Významným příkladem z padesátých let je francouzský malíř Georges Mathieu, který své dynamické malby vytvářel jako gestická kaligrafická sdělení, která velmi připomínala asijskou kaligrafii. Dynamickou rytmiku najdeme i v obrazech Hanse Hartunga, Henriho Michauxe či Wolse, i když zrod gestické abstrakce či abstraktního expresionismu je přičítán americkým tvůrcům v čele s Jacksonem Pollockem a jeho *drippingy* po r. 1947.

Pro vytvoření abstraktní obrazové struktury používali mnozí malíři také různé další materiály, vmíchávali do barev plnicí hmoty jako písek či dřevěnou drť. Obrazy pak pro své reliéfní vrstvy měly spíše charakter *asambláže* a blížily se objektovému umění. Zatímco Francouz Jean Fautrier či Španěl Antonio Tapes usilovali o vytvoření estetické hmoty v citlivém kompozičním řešení, Američan Robert Rauschenberg se skutečně dostal od obrazu až k objektové *asambláži*.

Svébytnou součástí těchto tendencí je tzv. český *informel*. Jedná se o tvorbu umělců, kteří na počátku šedesátých let hledali cestu k abstraktnímu projevu a v určité fázi se věnovali vytváření obrazů z různých nemalířských materiálů – místo malířského plátna používali různé desky či plechy, obraz propalovali, vrstvil na něj různé hmoty, které pak prorývali a reliéfně zpracovávali. Výsledná díla v sobě nesla určitou temnou dynamiku, možná existenciální tíseň, protože zde byly patrné stopy přítomnosti člověka v často rozpadajících se materiálech. Český *informel* můžeme tedy vnímat jako existenciálně podbarvenou linii v abstraktivismu.

Jedinečnou variantu navazující na lyrickou abstrakci vytvořil Mark Rothko svými monochromními meditativními malbami. Ještě výrazněji než Američané Barnett Newman, Mark Tobey či Ad Reinhardt, kteří rovněž vytvářeli jednoduché minimalisticky barevné plochy, se Rothko snaží ve svých rozměrných obrazech pomocí základních barevných vymezení vyjádřit hmotu prostoru a tajemství meditace. Prázdnost je pro něj tématem nekonečných úvah a malířského hledání.

Hlavní osobnosti ve světě:

Jackson Pollock, Ad Reinhardt, Mark Rothko,
Georges Mathieu, Wols, Yves Klein

Další světové osobnosti:

Franz Kline, Barnett Newman, Mark Tobey,
Morris Louis, Cy Twombly, Jean Fautrier,

Hlavní osobnosti českého informelu:

Josef Istler, Aleš Veselý, Antonín Tomalík,
Robert Piesen, Mikuláš Medek

Další české osobnosti:

Vladimír Boudník, Čestmír Janošek, Jan Kob-
lasa, Antonín Málek, Zbyšek Sion, Jaroslav
Vožniak

3. Konstruktivní tendence a geometrická abstrakce

Ačkoli geometrické umění a konstruktivní tendence jsou zpravidla interpretovány jako osobité směry v umění druhé poloviny dvacátého století, jedná se o dlouhodobou součást uměleckého vývoje. Geometrické prvky nalézáme ve výtvarném projevu od pravěku do současnosti, stejně jako obecné principy racionálního vizuálního přístupu, a v umění dvacátého století lze mluvit o dvou vrcholných fázích tohoto typu tvorby. Nejprve je tu nástup geometrické abstrakce jako součást ruských avantgardních výbojů. Kazimír Malevič vytváří obrazy v podobě základních geometrických konstrukcí a v roce 1913 maluje obraz Černý čtverec na bílém poli s přesvědčením, že vytváří konkrétní umělecký tvar, nikoli abstrahovanou zobrazující stylizaci nějakého věcného námětu. V roce 1915 jsou na petrohradské výstavě nazvané příznačně „0.10“ představena i díla dalších ruských konstruktivistů.

Osobitou variantou konstruktivního umění je minimalismus, který je založen na maximální strohosti vyjadřovacích prostředků, často geometrických, ale i sledovaných témat. Poměrně významnou roli hrají ve vývoji světového konstruktivního myšlení také čeští umělci. Především je to Zdeněk Sýkora, který pro tvorbu racionálních geometrických struktur použil již v roce 1964 operativní tvůrčí „výpomoc“ počítače, s nímž pak kreativním způsobem objevoval i možnosti tvorby liniových obrazů s organickými křivkami. Mezinárodních úspěchů a zastoupení v zahraničních sbírkách dosáhli také Jan Kubíček, Stanislav Kolíbal či Dalibor Chatrný.

Hlavní osobnosti ve světě:

Frank Stella, Francoise Morellet, Victor Vasarely, Bridget Riley, Donald Judd, Dan Flavin

Další světové osobnosti:

Josef Albers, Elsworth Kelly, Dan Graham, Agnes Martin, Robert Ryman, Daniel Buren, Zdeněk Sýkora, Sol Le Witt, Carl Andre

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Jan Kubíček, Dalibor Chatrný, Stanislav Kolíbal, Hugo Demartini, Stanislav Zippe

Další české a slovenské osobnosti:

Karel Malich, Pavel Rudolf, Václav Krůček

4. Nová figurace

Po druhé světové válce se objevuje jako reakce na rozvoj abstraktivismu zájem o figurativní zobrazení. Možná je nejvhodnějším příkladem tvorba Francise Bacona po roce 1946, kdy tento malíř začal vytvářet sérii svých interpretací na portrét papeže Inocence desátého od Diega Vélasqueze. Bacon nemaluje pouze sugestivní dramatický portrét, ale současně vytváří štětcovou malbu, v níž zřetelně vidíme ohlasy fotografického umění – tvář je namalována v podivném rytmickém pohybu, má zvláštní škleb podobný špatně zaostřenému fotografickému snímku. Bacon tak otevřeně dává najevo, že figurální malířské zobrazení zdaleka není vyčerpaným oborem. Pětadvacet let před nástupem nových divokých s jejich příběhy plnými křiku, afektu a divokosti je to malířské vyprávění bolestného příběhu člověka. Možná je Baconova figurální exprese stejná, jako tělová gestika Jacksona Pollocka, který se ve stejné době kolem roku 1947 naopak figury vzdává a metodou drippingu, tedy rozlévání a kapání barev na položeném plátně vytváří dynamické gestické struktury. Abstrakce a nová figurace jsou tedy možná dvě strany stejné mince. Mnoho malířů interpretuje fotografie a pracuje s figurálními předlohami z minulosti – Roberet Rauschenberg přetiskuje fotografie, Yves Klein přímo na plátno otiskuje obarvená těla modelek, pražský malíř Rudolf Němec do nezaschlé malby otiskuje postavu, jejíž otištěná silueta pak v obraze trvale zůstává, Adriena Šimotová do vrstvených papírů vytrhává obrysy mizející postavy. Nová figurace je zvláštním obdobím mezi dvěma významnými malířskými etapami – na začátku jsou meziválečné avantgardy s různorodým zobrazením figurální tematiky a na druhé straně je nový nástup figurální exprese v letech osmdesátých. Jaké je tu časové rozpětí? Figurace je zjevně trvalým tematickým okruhem ve vývoji umění minulosti i současnosti.

Hlavní osobnosti ve světě:

Francis Bacon, Ronald B. Kitaj, Martial Ray-
sse, Lucian Freud, Alberto Giacometti, Jean
Dubuffet

Další světové osobnosti:

Germaine Richier, David Hockney, Yves
Klein, Peter Blake

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Jiří Načeradský, Jiří Sopko, František Ronovský, Rudolf Němec, Karel Nepraš, Květa a Jitka Válový, Eva Kmentová, Jozef Jankovič

Další české a slovenské osobnosti:

Jaroslav Vožniak, Olbram Zoubek, Věra Janoušková, Alena Kučerová, Jiří Balcar, Albín Brunovský

5. Pop art

Tak americký pop art můžeme považovat za reakci na abstraktivismus, tedy za souběžnou tendenci s evropskou novou figurací. Pop art se znovu věnuje zobrazení předmětů a figur a nově vzniklé artefakty vytváří pro galerijní či umělecký způsob života a komunikace. Jenže představitelé pop artu lidskou postavu nemalují jako staří mistři vlastním rukopisem podle modelu, ale přímo kopírují fotografii, přetiskují plakátová zobrazení či vytvářejí přezvětšené modely reality. Obyčejné věci zobrazují zcela popisně, ale opět pomocí nových postupů – fotografického přenosu nebo grafické techniky sítotisku s využitím fotografie.

První typické projevy pop artu nacházíme u Andy Warhola už po roce 1960, jistým vrcholem je rok 1964, kdy Robert Rauschenberg získává hlavní cenu na benátském Bienále, což mnohdy bývá v literatuře komentováno jako symbolické vyjádření, že Evropa uznává americkou nadvládu v aktuálních uměleckých směrech. Ve všech encyklopediích nacházíme výraz „popular art“, který dal pop artu název. Jedná se o využití prvků „lidové“ velkoměstské civilizace, jako je reklama, svět spotřebního zboží, vizuální jazyk komiksu, časopisů i televize. To vše je „lidové umění“ nové doby.

V českém prostředí se pochopitelně metodologie pop artu neměla o co opřít. Warhol a jeho soupeřníci byli uneseni světem reklamy, přeplněných regálů v obrovitých obchodech, lesklými kapotami automobilů, zkrátka v hospodářských výdobytcích bohaté společnosti, která navíc měla i stále rostoucí okruh bohatých zájemců o současné umění. Nic takového v problematicky se rozvíjícím Československu počátku šedesátých let ve dvacátém století nebylo. Přísná komunistická ideologie, poloprázdné obchody, chudícká reklama, cenzurované časopisy – to vše jsou spíše podněty pro ideový vzdor, pro existenciální dramatické vidění světa, nikoli tedy pro heslovitý a zářivě barevný pop art. Přesto někteří umělci zkoušejí využít inspiraci z popartové stylizace věcných námětů, principů práce s fotografickou předlohou či postupem přezvětšení či násobení námětu.

Hlavní osobnosti ve světě:

Andy Warhol, Roy Lichtenstein, Robert Rauschenberg, Claes Oldenburg

Další světové osobnosti:

Jasper Johns, Georges Segal, Tom Wesselmann, Robert Indiana, Richard Hamilton

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Josef Mžyk, Leonid Ochrymčuk, Aleš Lamr,
Jiří Balcar

Další české a slovenské osobnosti:

Rudolf Němec, Theodor Pištěk

6. Hyperrealismus/Fotorealismus

Když v polovině devatenáctého století zasáhl do výtvarného umění vynález fotografie, byl to revoluční podnět, který otevřel cestu k novým objevům. Tím nejčastěji uváděným výdobytkem malířství, který bývá často interpretován jako reakce na fotografii, je nástup impresionistů. Díky fotografii, která mnohem rychleji zvládla takové klasické žánry, jako byl portrét nebo zobrazení krajiny či architektury, se nyní malíři ocitli před otázkou, jak uspět v konkurenci s možnostmi fotografie. Hledali tedy nový přístup k principům zobrazení, objevovali nové možnosti rukopisu – impresionisté rozvinuli například metodu tzv. děleného rukopisu, kdy namísto klasické lazurované malby zanechávali na plátně výrazné tahy štětce.

Název hyperrealismus či fotorealismus ale obvykle vztahujeme k tvorbě o sto let pozdější. V sedmdesátých letech dvacátého vzniká forma extrémního popisného realismu, kdy se mnozí malíři snaží na velkých formátech kombinací malířských postupů dosáhnout podobného účinku jako fotografie. Franz Gertsch tedy maluje detailní portrét na třímetrovém plátně a ve tváři zachycuje kombinací štětcové malby i rozprašované barvy technikou tzv. americké retuše pomocí stříkacích pistolí sebemenší vrásky. Gerhard Richter si zase nachází vlastní typ práce s fotografií a maluje figury podobně, jako je vidíme na špatně zaostřené fotografii. Zcela jedinečnou kategorií tvorby objevují sochaři, kteří pomocí tvrzeného polyesteru vytváření přesné kopie lidské postavy, které díky použití přesné tělové barevnosti a dolepování řas či vlasů a ochlupení působí až hrůzně reálně.

Hlavní osobnosti ve světě:

Chuck Close, Franz Gertsch, Richar Estes,
John de Andrea, Duane Hanson

Další světové osobnosti:

Richar Hamilton, Ron Mueck,

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Zdeněk Beran, Theodor Pištěk, Pavel Nešleha,
Hynek Martinec

Další české a slovenské osobnosti:

Bedřich Dlouhý, Karel Balcar

7. Konceptuální umění

Konceptuální umění vstupuje do vývoje moderního a současného výtvarného umění v několika etapách. Na počátku jsou projekty Marcela Duchampa, který se svým objektem *Sušák na lahve* z roku 1914 otevírá hned v několika významových vrstvách cestu ke konceptuálnímu projevu, neboť jednoznačně zdůrazňuje, že základem uměleckého díla je myšlenka, koncept, tedy naznačené sdělení, které si divák teprve svými vlastními úvahami dále dotváří. Igor Zhoř nazval ve své knize *Proměny současného výtvarného umění* kapitolu o tomto směru *Koncepty aneb umění v hlavě* a svůj výklad opřel o výrok Sol Le Witta z jeho textu *Paragrafy konceptového umění* z r. 1967: „Myšlenka, i když nebyla převedena do podoby obrazu, je sama uměleckým dílem. Myšlenkový proces bývá často zajímavější než výsledná realizace.“ Právě tento americký umělec bývá nejčastěji označován za průkopníka či zakladatele tohoto uměleckého směru. Jako dvacetiletý mládenec otevřel Kosuth v roce 1965 cestu ke konceptovému umění svou dnes už legendární instalací *Jedna a tři židle*, která sestává ze skutečné židle, z technické fotografie zachycující židli a ze slovníkového hesla, jež vysvětluje tento pojem. V jistém směru svým dílem mladý Američan navázal na proslulý obraz René Magritta *Zrada obrazu* z roku 1929, na němž je pod malířským zobrazením dýmky nápis: „*Toto není dýmka.*“ Jakkoli se k tomuto dílu malíř dopracoval z pozic surrealismu a jeho významových záměn, svým důrazem na sdělení, že obraz není skutečností, ale jen intelektuálním poukázáním na realitu, předjímá konceptuální umění, v němž se sdělení výchozí myšlenky stalo podstatou i podobou uměleckého díla. Proto také nejčastěji nacházíme v konceptualismu práci s textem či textovými zlomky. Po období přelomu let šedesátých a sedmdesátých, kdy konceptuální umění zažívá výrazný rozvoj, přichází nové pokračování v letech osmdesátých, kdy na scénu vstupuje Američanka Jenny Holzer, jejímž nejtypičtějším projevem jsou elektronické pohyblivé nápisy, vyjadřující různé úvahy nebo citace.

Nové pokračování konceptuálních přístupů pak nacházíme v umění po roce 2000, kdy se mluví i o konceptuální malbě a principy „umění v hlavě“ jsou velmi rozvíjeny nástupem elektronických médií. Umělci mohou vytvářet interaktivní díla, která v prostředí počítačů a internetové sítě od základního myšlenkového konceptu mohou v dialogu s diváky směřovat k nejrůznějším formám realizace. Net art, jako umění realizované v internetové síti, můžeme tedy vnímat jako svébytnou pokračující variantu konceptuálního umění.

Hlavní osobnosti ve světě:

Sol Le Witt, Joseph Kosuth, Robert Barry,
John Cage, Bruce Nauman, Jenny Holzer

Další světové osobnosti:

skupina Art and Language, George Maciunas,
On Kawara, Roman Opalka, George Brecht

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Jiří Kovanda, Ján Mančuška, Dalibor Chatrný,
Jiří Valoch, J. H. Kocman, Marian Palla, Milan
Knížík

Další české a slovenské osobnosti:

Olaf Hanel, Eugen Brikcius, Jan Wojnar,
Karel Adamus, Jan Steklík, Alex Mlynářčík,
Rudolf Sikora, Stano Filko

Předchůdci:

Marcel Duchamp, René Magritte

8. Umění akce

Pod označením umění akce máme na mysli takové projevy, které pracují s principem procesualnosti, jsou založeny na ději a proměnlivosti, pracují s principem náhody, svádějí dialog s přírodními zákonitostmi a procesy, často se odehrávají v přírodě či na ulici a jejich vytváření je mnohdy založeno na kolektivních aktivitách a využití netradičních a nevýtvarných materiálů. V umění akce nebývá vždy důležité, k jaké podobě výsledku, tedy výtvarnému dílu dějový proces dospěje, ale jaká sdělení a jaké komunikační prvky přinese samotný průběh akce.

Umění akce můžeme považovat za určitou protireakci na dobový vývoj umění. Především jde o vnitřní uměleckou záležitost, neboť pokud abstraktní malba dospěla až na samou hranici možností – například v nezobrazujícím drippingu Jacksona Pollocka či v monochromech Yvese Kleina, další umělci hledají nové způsoby výtvarné komunikace mimo rámec běžných malířských postupů. Opouštějí galerie a tvoří v krajině (land art), přestávají vytvářet sochy a pracují přímo s vlastním tělem (body art), nesměřují k estetice závěrečné podoby uměleckého díla, ale důraz kladou na proces tvorby, která má často kolektivní ráz (happening), pracují s nevýtvarnými materiály (objektové umění) a namísto jediného díla často vytvářejí umělecké prostředí jako celek pro vnímání diváků (environment a umění instalace). Druhý podstatný důvod pro opouštění ustálených podob umění a hledání radikálně jiného projevu můžeme do jisté míry spatřovat v komerční úspěšnosti nastupující abstraktní malby. Opuštěním galerií a vytvářením pomíjivých děl nebo realizací v krajině si umělci zachovávají svou nekomerčnost, protože taková díla se – alespoň jak se jim v první fázi jevílo – nedají tak snadno kupovat a prodávat. Ale je tu ještě podstatný třetí důvod spočívající v tom, že abstraktní malba se postupně stala tvorbou sledovanou a uznávanou jen určitým uzavřeným uměleckým okruhem, zatímco širší veřejnost s galeriemi ztrácela kontakt. Tvůrci happeningů tak směřují přímo k divákovi, atakují jej na ulici a vtahují do děje jako aktivního spolutvůrce, aby znovu oživil kontakt mezi uměním a veřejností. V tom je zásadní proměna ve vývoji umění dvacátého století. Akční umělci tak volně navazují na aktivity dadaismu, jenž propojoval prvky divadla, poezie, výtvarného projevu i hudby, a pokračují v takových projevech surrealismu, které překračují rámec klasického malířského či sochařského projevu.

Dílčí směry a podoby akčního umění:

Land art, objektové umění, happening,
performance, body art, umění instalace

9. Objektové umění a nový realismus

V pařížském uměleckém prostředí se od počátku šedesátých let pohyboval vysoký štíhlý elegantní muž, který se stejně intenzivně věnoval tanci, kavárenskému životu i výtvarné tvorbě. Byl to původem rumunský umělec Daniel Spoerri, jehož tvorbu můžeme z řady důvodů považovat za příklad objektového umění, které se stalo určitým mezistupněm mezi klasickou sochařskou tvorbou a cestou k prostorovým instalacím. Tvůrci objektů z různých odpadových materiálů, z nalezených předmětů či různých hmot a z deformovaných věcí, které ztratily svou původní funkci, hledali cestu k novému obraznému vyjádření, jež bylo založeno na syrové předmětnosti. Spoerri objevil princip, kterému říkal obrazy-pasti. Tou „pastí“ byly v jeho případě stoly, kolem nichž sedával s veselou přátelskou společností. Když popíjení a nekonečné hovory pomalu končily, přistoupil Daniel Spoerri k akci a všechny předměty, které po večírku na stole zůstaly ležet, k němu pevně přilepil. Poté odřízl nohy a stolní desku ozvláštněnou skrumáží neuspořádaných předmětů zavěsil na stěnu. Past na všední předměty se proměnila v nevšední obraz, v němž byly již trvale zaznamenány chvíle společného setkání, a to prostřednictvím zafixovaných objektů.

Jinou formu prostorové úvahy o předmětech, které nás obklopují, vytvořil francouzský sochař italského původu César Baldacini. V hydraulickém listu vytvářel z hromady kovového odpadu lisované kvádry, v nichž skrumáž deformovaných tvarů připomínala všechny vrásky světa. Španěl Arman, který rovněž žil v Paříži, zase do skleněných krabic shromažďoval předměty stejného typu, které velkým nahromaděním opět představovaly určité znevšednění obyčejných telefonních sluchátek, houslí, zátek od lahví a jiných obyčejných nevýtvarných věcí. Velmi výraznou osobností objektového umění je Francouz Jean Tinguely, který vytváří fantaskní sochy-objekty z kovových součástek a mnohé tyto náročné konstrukce pomocí elektrického proudu či různých mechanických součástek nechává rozpohybovat jako groteskní roztržené mobily, které svým neuspořádaným pohybem parodují technicistní civilizační prvky civilizace šedesátých let.

Hlavní osobnosti ve světě:

César, Daniel Spoerri, Arman, Mario Merz,
Jean Tinguely, Michelangelo Pistoletto

Další světové osobnosti:

Martial Raysse, Niki de Saint Phale, Christo,
Nam Jun Paik, Joseph Beuys, Eva Hesse,
Pierro Manzoni, Günther Uecker

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Karel Nepraš, Eva Kmentová, Jan Steklík,
Ivan Kafka, Dalibor Chatrný

Další české a slovenské osobnosti:

Ladislav Novák, Milan Knížák, Eugen
Brikcius, Olaf Hanel, J. H. Kocman

10. Land art

V závěru 60. let 20. století opouštějí někteří umělci od veřejnosti izolovaný prostor galerií a začínají vytvářet svá díla v přírodním prostředí. Novátorství můžeme spatřovat v tom, že namísto klasických výtvarných forem využívají landartoví umělci přírodní materiály, jejich „obrazem“ je krajina a k zachycení jejich pomíjivých děl slouží fotodokumentace. Velmi zásadním dílem je Spirálové molo Roberta Smithsona, který vytváří v roce 1970 pomocí bagrů a nákladních vozidel v mělké pobřežní vodě Velkého solného jezera symbolický tvar spirály o délce mnoha desítek metrů. Ozvláštňuje tím stávající krajinné prostředí a vrací se archetypálním tvarem až na samý počátek výtvarného umění. Vždyť spirála se objevuje od prvopočátků umění v různých podobách snad ve všech dalších vývojových epochách!

Světově známými představiteli jsou Christo a jeho životní partnerka Jeanne-Claude, kteří ve svých empaketážích (zabalených objektech) přírodní útvary obalují různými tkaninami, takže existující skutečnost znevšedňují a mění její vzhled. Zabalení však můžeme vnímat jako jistou formu vnesení tajemství, jako uchopení či jisté „přivlastnění“, kterým umělec ke zvolené scénérii formuluje nový a intenzivnější vztah. Zabalení budovy bývalého Říšského sněmu v Berlíně v roce 1995 (projekt je již z roku 1972!) přináší i podtexty politické.

Prvními landartovými tvůrci byli představitelé amerického minimalismu, kteří do krajiny konfrontačně vnášejí monumentální geometrické zásahy. Michael Heizer v díle Dvojitý negativ prořezává údolí negativním tvarem kvádry, Walter de Maria v poušti maluje dvě míle dlouhé rovnoběžky. Pozoruhodnými geometrickými instalacemi z kamenů, z barevného podzemního listí i z jiných materiálů se k land artu přiřadil český umělec Ivan Kafka, Zora Ságlová zas akcí Kladení plen u Sudoměře k základním charakteristikám land artu přidává i zaměření na historické a společenské souvislosti. Bílé pleny rozkládá v happeningové akci se svými přáteli na louce v místech, kde se kdysi měla odehrát bitva husitů, kteří pro ochromení křižáckého vojska údajně do bahnitého terénu rozložili kusy plátna, jež se pak zapletly do koňských kopyt a znemožnily pohyb obrněné jízdy.

Hlavní osobnosti ve světě:

Christo, Robert Smithson, Richard Long

Další světové osobnosti:

Denis Oppenheim, Michael Heizer, Valter de Maria

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Zora Ságlová, Ivan Kafka, Jan Steklík, Julius Koller, Michal Kern

Další české a slovenské osobnosti:

Dalibor Chatrný, Tomáš Ruller, Vladimír Havlík, Alex Mlynářčík, Igor Kalný

11. Happening

Základní princip happeningů můžeme v jistém smyslu považovat za zcela zásadní, ba revoluční změnu v roli výtvarného umění. Pojmenování je odvozeno od anglického slova to happen (stát se, přihodit se, odehrát se), a jak tento název napovídá, nejedná se zde o vytváření uměleckého díla v podobě dokončeného uměleckého předmětu (socha, obrazu či grafický list apod.), ale o probíhající děj, o proces. Dokonce čeští autoři happeningů používali vedle označení „akce“ také výraz „událost“. Podstatou happeningových událostí či dějů je nějaká společná aktivita, na níž se z podnětu umělce podílejí také náhodní či záměrně pozvaní účastníci. Dochází tak ke kategorické změně v pozici diváka, který už není jen pasivním pozorovatelem uměleckého díla, které vytvořil umělec, ale na uměleckém procesu se sám aktivně podílí. Stává se tak spolutvůrcem.

Přestože v publikacích informujících o dějinách happeningu se zpravidla dočteme, že první happening uskutečnili v roce 1952 na umělecké škole Black Mountain College hudební skladatel a objevitel John Cage, klavírista David Tudor, malíř Robert Rauschenberg a tanečník Merce Cunningham, první dějové akce, na nichž se aktivně podílejí „diváci“, uskutečňoval v Praze Vladimír Boudník. Tento experimentátor již v roce 1949, kdy napsal svůj první Manifest explosionalismu, vytvářel pouliční akce, při nichž vybízel kolemjdoucí, aby drobnými kresebnými zásahy dotvářeli „obrazy“, které ve své obrazotvornosti vidí na rozpraskaných starých omítkách na ulici.

Hlavní vlna happeningů se však rozvíjí až v první polovině šedesátých let a vedle dominantní role Američanů, mezi nimiž vyniká Cageův žák Allan Kaprow, se na ní podílí zejména mezinárodní umělecké hnutí Fluxus (Pohyb). Allan Kaprow také v textu o Jackssonu Pollockovi v roce 1958 jako první použil označení happening, které se pak pro tento druh uměleckého projevu všeobecně ustálil. V roce 1966 vydal Kaprow knihu *Assemblages, Environments and Happenings* (1966), v níž na pěti stranách představil tvorbu tehdy teprve šestadvacetiletého Milana Knížáka, který se happeningům věnoval od začátku šedesátých let.

Zásadním okamžikem bylo, že fotografie z Knížákových akcí poslal Allanu Kaprowovi teoretik Jindřich Chaloupecký jako ukázkou pozoruhodného a originálního uměleckého projevu. V knize tak byla například uveřejněna Knížákova nejčastěji reprodukováná pouliční akce z roku 1964, při níž autor leží na ulici na bílém papíru, čte knížku, přečtené listy vytrhává, a pak vše spálí, uklidí a odchází. Po celou dobu je vedle něj umístěn nápis „Prosím kolemjdoucí, aby pokud možno při procházení kolem tohoto místa kokrhali“. Inspirující, ba provokující výzva k nezvyklé aktivitě zástupně symbolizuje

princip happeningů, při němž diváci dostávají prostor k aktivní spoluúčasti na ději. Milan Knížíak, který pod označením „obřady“ vytvořil s přáteli i mnohé happeningové akce v přírodě, je po roce 1966 opakovaně označován jako prezident Fluxus Ost, neboť je dominantní osobností z tehdejšího východního bloku komunistických a socialistických zemí.

Hlavní osobnosti ve světě:

John Cage, Allan Kaprow, Wolf Vostell, Nam
Jun Paik, Joseph Beuys

Další světové osobnosti:

George Maciunas, Robert Rauschenberg, Dick
Higgins, George Brecht

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Vladimír Boudník, Milan Knížíak, Eugen
Brikcius, Alex Mlynářčík

Další české a slovenské osobnosti:

Olaf Hanel, Křížovnická škola čistého humo-
ru bez vtipu – Jan Steklík, Karel Nepraš, Ján
Budaj, Jana Želibská, Stano Filko

Předchůdci:

Dada – kabaret Voltaire v Curychu po r. 1916
(Marcel Duchamp, Tristan Tzara, Man Ray,
Meret Oppenheim, aj.)

12. Body art

Body art je uměleckým projevem, který využívá tělo jako vyjadřovací prostředek, ale současně se tematikou těla a tělovosti zabývá jako svou hlavní uměleckou látkou. V tvorbě umělců body artu se tedy setkáváme s ozvlášťňováním těla různými prostředky, vidíme, že tělo je využíváno pro malbu místo obvyklého malířského plátna nebo se stává živou sochou. Ale také je lidské tělo předmětem hloubavé analýzy i expresivního dialogu se světem. Umělci přemýšlejí o limitech těla, o historickém ukotvení, o podstatě existence těla a jeho vlastností, o zranitelnosti, křehkosti, ale také o jeho vizuálních hodnotách a o přirozených vztazích těla k přírodě a světu kolem nás.

Hlavním obdobím je přelom šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století. Body art navazuje na happeningy, ale své soustředění zužuje na uzavřenější akce a více se zaměřuje na samotnou tělovost. Za počátek tělového umění můžeme označovat Antropometrie Yvese Kleina, který v roce 1959 vytvářel malby při dějovém vernisážovém představení, kdy na těla nahých modelek byla nanášena Kleinova modrá barva (IKB – International Klein Blau) a následně byly na plátně vytvářeny tělové otisky jako stopy přítomnosti těla, jeho pohybu a jeho čiré fyzické existence. Jiným příkladem je Pierro Manzoni a jeho dílo Socha o třech částech, kdy umělec seděl v galerii na soklu jako socha, až po mnoha hodinách padl vyčerpáním – teprve po zakreslení siluety jeho těla na podlaze mohl být dle předem připravených pokynů odnesen k poskytnutí lékařské péče. Podobné zkoumání bolesti a sebezáchovných reflexů postoupil Chris Burden, když si nechal prostřelit paži, nebo Stelarc při proskakování skleněnou stěnou. Osobitý dialog sebetřýznění spojeného s básnickou metaforou připravil ve svém projektu Štěpování Petr Štembera, který si nechal naroubovat větvíčku do předloktí. Je to skutečně syrový body art, když do rozřízlé ruky je vkládán „roub“ ze stromu, ale současně je to i poetická metafora sblížení či sbratření člověka se stromem, s přírodou. A proslulá dvojice Gilbert a George obohatila objevnou atmosféru šedesátých let principem „živé plastiky“, kdy oba umělci, často s pozlacenými tvářemi, stojí nebo se minimalisticky pohybují na soklu v galerijním prostoru.

Hlavní osobnosti ve světě:

Stelarc, Gilbert a George, Chris Burden, Piero
Manzoni, Marina Abramovic

Další světové osobnosti:

Yves Klein, Hermann Nitsch, Valie Export,
Günther Brus, Rudolf Schwarzkogler, Otto
Mühl, Gina Pane

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Petr Štembera, Jan Mlčoch, Karel Miler, Milan
Knížák, Tomáš Ruller

Další české a slovenské osobnosti:

Miloš Šejn, Milan Kozelka, Vladimír Havlík,
Richard Fajnor, Marian Palla

13. Performance

Na počátku umění performance je možná legendární a mnohokrát reproduované dílo Skok do prázdna, které v roce 1960 zveřejnil francouzský umělec Yves Klein. Na fotografii se postava umělce rítí ve strmém pádu z římsy domu dolů na ulici. Mohli bychom zde definovat základní charakteristiky performance – umělec uskutečňuje určité „představení“, dějovou akci, která je fotograficky nebo filmově dokumentována. Diváci jsou u některých performancí přítomni, jindy ale může jít o soustředěný a uzavřený proces, který je publiku zveřejněn teprve následně formou fotodokumentace. Ale současně je tento mnohokrát reprodukováný Kleinův snímek jistým vybočením z principu performance, protože je vytvořen jako fotomontáž, což je v některých publikacích i doloženo. A jakkoli Umělec pro fotografii musel skutečný skok absolvovat, nešlo o skok na asfalt ulice – a opravdoví performeré zpravidla usilují o nehranou a nearanžovanou opravdovost.

Performance se jako svěbytný umělecký proud projevuje souběžně s akčními tendencemi 60. let 20. století, kdy umělci prozkoumávají neklasické formy výtvarného vyjádření. Na rozdíl od happeningů se však nepočítá s aktivitou a přímou spoluúčastí diváků, často se performance prolínají s tělovým uměním, protože právě tělo umělce, jeho osobní prožitek a činnost jsou jejím základem. Současně jsou ale využívány mezioborové přesahy, takže vedle tance, divadla, hudby či malby sledujeme i společenské, ba politické přesahy.

Mezi první performery rovněž patří mnozí představitelé hnutí Fluxus. Například pódiová vystoupení Josepha Beuysa a Nam Jun Paika můžeme spíše než jako happening definovat jako performanci, tedy akci, při níž publikum pozoruje procesuální akci umělce, aniž by se diváci sami aktivně na ději podíleli. Specifickými performancemi s happeningovým přesahem jsou Orgie – mystérie rakouského Hermanna Nitsche, který s týmy spolupracovníků vytvářel expresivní akce, při nichž se účastníci akcí polévali krví zvířat a vytvářeli novodobé obětovací rituály.

V českém prostředí se umění je jedním z klasických performerů Tomáš Ruller, který již od přelomu 70. a 80. let 20. století vytvářel interiérové i plénerové akce (např. v jeskyni Pekárna).

Hlavní osobnosti ve světě:

Yves Klein, Joseph Beuys, Nam Jun Paik,
Dennis Oppenheim

Další světové osobnosti:

Bruce Nauman, Hermann Nitsch, George Brecht, Anna Mendieta, Laurie Anderson

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Tomáš Ruller, Petr Štembera, Jan Mlčoch, Milan Knížák

Další české a slovenské osobnosti:

Miloš Šejn, Milan Kozelka, Vladimír Havlík, Richard Fajnor, František Kowolowski

14. Video art

Umění video artu je spjato s rozšířením možností tvorby pohyblivého obrazu, tedy s počátkem výroby přenosných videokamer. Obvykle se uvádí, že počátkem je první videonahrávka, kterou pořídil slavný příslušník hnutí Fluxus Nam Jun Paik v roce 1965, hned v ten den, kdy si koupil vůbec první existující přenosnou videokameru Portapak, kterou vyvinula firma Sony. Tento autor je však průkopníkem i proto, že již v roce 1963 uskutečnil první výstavu s videoinstalacemi v Galerii Parnass v německém Wuppertalu a v r. 1966 byl prvním tvůrcem výstavy s videoprojekcí na multimonitorové sestavě s názvem TV-Cross.

Nástup video artu v šedesátých letech však není umožněn jenom díky vzniku elektronických technologií, ale souvisí také s dobovou snahou najít nové vyjadřovací prostředky (když abstrakce dovedla malbu na samou hranici vývoje). Od prvních videozáznamů se umělci pokoušejí obraz různě dotvářet, takže dnes běžně užívaný filmařský pojem postprodukce má své kořeny již na počátku práce s videokamerou. Rovněž hned v šedesátých letech vznikají videoinstalace, tedy sestavy více obrazovek, často kombinované s dalšími objekty. U nás za pomoci televizní techniky zkoušel své první experimenty s proměnami barvy či struktury a rastrování televizního záběru na počátku sedmdesátých let dvacátého století Radek Pilař.

Pozoruhodnými osobnostmi video artu jsou manželé Woody a Steina Vasulkovi, kteří s videem pracují od konce šedesátých let. Tato česko-americká dvojice založila v roce 1971 pod názvem The Kitchen studio zaměřené na divadlo a elektronické umění. Dnes mají Vasulkovi mezinárodní uznání a jsou považováni za zakladatelské osobnosti videa. Ostatně v hlavním evropském muzeu elektronických médií ZKM (Zentrum Kunst und Medien) v německém Karlsruhe je jejich tvorba součástí stále expozice.

V posledních dvou desetiletích okouzluje tvorbou videa v podobě komplexní prostorové projekce Švýcarka Pipilotti Rist, která se jako jedna z prvních pokoušela uplatnit možnosti dataprojektorů například pouštěním projekce na podlahu mezi chodící diváky. Tony Ousler již v letech osmdesátých zaměřuje projekci z malých promítacích přístrojů na oblé předměty, takže nasnímaná pohybující se nebo mluvící tvář na oválném objektu připomínajícím tvar hlavy se odpoutala od klasické dvojrozměrné „televizní“ projekce a jevila se prostorově.

Hlavní osobnosti ve světě:

Nam Jun Paik, Bill Viola, Peter Weibel,
Pipilotti Rist, Woody a Steina Vasulkovi

Další světové osobnosti:

Bruce Nauman, Garry Hill, Douglas Gordon,
Tony Oursler, Herbert Brandl

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Radek Pilař, Michael Bielicki, Tomáš Ruller

Další české a slovenské osobnosti:

Peter Rónai, Michaela Pavlátová, Dorota
Sadovská, Zbyněk Baladrán, Mark Ther,
Federico Diaz

15. Fotografické výpovědi

Nástup pluralitního myšlení a vyjadřování postmoderny sedmdesátých a osmdesátých let ale přispěl k nastolení nové situace, kdy fotografické vyjádření bylo zrovnoprávněno s ostatními okruhy umělecké tvorby, takže už přestalo být považováno za pouhý dokument. Tematické výstavy od let osmdesátých rázem dostaly pozoruhodné napětí, když vedle sebe promlouvala fotografie a malba či instalace. Svůj podíl na této instalační a prezentační proměně měl i nástup digitálních technologií, které otevřely podstatně větší rozsah možností, jak fotografii vytvořit a jak ji předložit publiku. Symbolickým důkazem je například instalování fotografií ve světelných rámech, kdy je snímek zespodu prosvětlen, a fotografie tak má své „vlastní“ umělé světlo.

Silnou uměleckou pozici má v posledních desetiletích vedle inscenované i manipulované fotografie i klasický fotografický dokument vytvářený bez jakýchkoli dalších zásahů. Jedinečným příkladem tohoto přístupu je Jindřich Štreit, který se díky své otevřené povaze dokáže sblížit s lidmi v různých prostředích a zachytit bezprostřední a výmluvné dokumenty. Intimní portrétní dokumenty vytváří Bohdan Holomíček, světový význam má v tomto směru český fotograf žijící v emigraci Antonín Kratochvíl. Zvláštní pozornosti se dostalo fotografiím Miroslava Tichého, který žil v moravském Kyjově na okraji společnosti a své technicky nedokonalé fotografie vytvářel pomocí vlastnoručně vyráběných fotoaparátů s primitivními čočkami. Jeho tématem byl klasický fotografický námět – ženská postava. Ale s přístupem tajného pozorovatele a rafinovanou neobratností vytvořil mimořádně výtvarný, byť po technické stránce záměrně nekvalitní fotografický vizuální svět.

Hlavní osobnosti ve světě:

Jeff Wall, Anton Corbijn, Cindy Sherman,
Rineke Dijkstra, Nan Goldin

Další světové osobnosti:

Andreas Gurski, Anne Leibovitz, Josef
Koudelka, Antonín Kratochvíl

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Dagmar Hochová, Jindřich Štreit, Dita Pepe,
Ivan Pinkava, Lukáš Jasanský a Martin Polák,

Další české a slovenské osobnosti:

Miroslav Tichý, Peter Župník, Bohdan
Holomíček, Veronika Bromová, Tono Stano,
Tereza Vlčková, Jan Pohribný, Vojtěch Sláma

16. Bienále Benátky

Mezinárodní přehlídka soudobého výtvarného umění Bienále Benátky je nejslavnější akcí svého druhu, má obrovskou návštěvnost a je neustále aktuální, takže si mnohdy už ani neuvědomujeme její rekordně dlouhé trvání. Historie nejslavnější mezinárodní přehlídky současného umění sahá do roku 1895, kdy byla 30. dubna otevřena Mezinárodní umělecká výstava ve městě Benátky (I Esposizione Internazionale d'Arte della Città di Venezia), která byla koncipována jako bienále. Rok předtím, v roce 1894, se v Benátkách konalo Národní bienále italského umění (Esposizione biennale artistica nazionale), na něž o rok později, v nově vybudovaném výstavním pavilonu (Palazzo dell'Esposizione) v Giardini di Castello (dnes Giardini pubblici), navázala mezinárodní přehlídka zahájená za přítomnosti krále Umberta I. a královny Margherity Savojské. Výstavu navštívilo tehdy neuvěřitelných 224 000 návštěvníků. Od té doby se sem každý druhý rok sjíždí celý umělecký svět. Od počátku je koncepce Bienále založena na dialogu mezi jednotlivými národními expozicemi, o jejichž podobě rozhodují jednotlivé státy, a hlavní tematickou výstavou, kterou sestavuje a umělce na ni vybírá zvolený kurátor. Od počátku 20. století zde postupně vznikají pavilony dalších zemí – v r. 1907 belgický, v r. 1909 britský, maďarský a německý, v r. 1914 ruský a v roce 1926 podle projektu Otakara Novotného je vybudován pavilon československý. Významná pozice meziválečného Československa je symbolicky reprezentována umístěním našeho pavilonu vedle Francie, Spojených Států (jejich pavilon byl postaven až v r. 1930) a v blízkosti Velké Británie, Japonska a Ruska.

Třicátý devátý ročník Bienále v r. 1980 přinesl mimořádné oživení, neboť byla poprvé zpřístupněna třisetmetrová stáčírna lan bývalé vojenské loděnice Arsenale, v níž Achile Bonito Oliva s Haraldem Szeemanem pod názvem Aperto představili velkou kolekci tvorby mladých umělců.

Československý pavilon i po rozdělení naší republiky na dva samostatné státy zůstává společný, od roku 2001 vstoupila v platnost mezistátní dohoda, že v pořádání se střídají Národní galerie v Praze a Slovenská národní galerie. Podstatnou kvalitou Bienále je, že hlavní výstavy jsou doprovázeny stále větším množstvím různých doprovodných akcí, takže navštívit Benátky znamená sledovat aktuální situaci ve světě výtvarného umění. Bohatý informační servis lze nalézt na internetových stránkách www.labiennale.org

Česká účast na Bienále v Benátkách po r. 1989

Československý pavilon (architekt Otakar Novotný, 1926)

1990 – Jiří Kolář / Milan Paštéka

1993 – František Skála / Daniel Fischer

1995 – Karel Malich / Josef Jankovič

1997 – Ivan Kafka /

1999 – Veronika Bromová / Tatoo (Petra Hanáková, Alexandra Kusá)

2001 – Ilona Néméth – Jiří Surůvka

2003 – Kamera skura – Kunst Fu

2005 – Ján Mančuška, Stano Filko, Boris Ondreička, Marek Pokorný

2007 – Irena Jůzová

2009 – Roman Ondák

2011 – Dominik Lang

2013 – Petra Feriancová, Zbyněk Baladrán

2015 – Jiří David

2017 – Jana Želibská

2019 – Stanislav Kolíbal

Další bienále a mezinárodní přehlídky:

Bienále Sao Paolo, Whitney Biennale New York, Bienále grafiky Krakov, Bienále Tai Pei (grafika) aj.

Bienále a mezinárodní přehlídky v českém prostředí:

Bienále Brno (původně od r. 1969 Bienále užité grafiky), Prague Biennale, Sculptura Grande, Trienále současné kresby Plzeň, Pražské Quadrienále aj.

17. Sochy Masarykovy univerzity

Jedinečnou kvalitou Masarykovy univerzity je rozsáhlá sbírka umění, v níž je hlavní hodnotou soubor soch od současných umělců. U univerzitní sbírky umění v Brně, patrně můžeme vymezit tři nejdůležitější etapy. Po roce 1989, když se rektorem stal profesor Eduard Schmidt (rektor v letech 1992-1998), který velmi usiloval o to, aby při rekonstrukcích a budování nových areálů byly před budova osazovány sochy významných umělců a umělkyní, získává univerzita řadu hodnotných děl. V novém areálu, který se jmenuje Univerzitní kampus Bohunice, vzniká „sochařský park“, který v univerzitním prostředí v České republice a nejbližších zemích nemá obdoby. Připomeňme, že v roce 2005 vznikla v Brně z iniciativy sochaře a malíře Milana Housera, pozdějšího děkana Fakulty výtvarných umění VUT v Brně, iniciativa Sochařský park Kraví hora, která usilovala o vybudování městského sochařského parku.

Univerzitní sochy ale nejsou osamocenou aktivitou, neboť město Brno od roku 2005 vypisuje soutěže na vytvoření sochařských děl do městského prostoru v rámci cyklu Sochy pro Brno. U divadla Reduta je tak osazena socha Kurta Gebauera věnovaná W. A. Mozartovi, na Malinovského náměstí stojí pozoruhodná socha s motivem žárovek věnovaná T. A. Edisonovi, kterou vytvořil Tomáš Medek. A v parku u hradu Špilberk byla v r. 2016 osazena socha Jiřího Sobotky věnovaná básníku Janu Skácelovi. Přičteme-li sochařská díla vytvořená v rámci symposií Brněnský plenér (od r. 1983) nebo Kámen (od r. 1997), pak můžeme konstatovat, že sochy Masarykovy univerzity „sochařské Brno“ významně dotvářejí.

Výběr sochařských děl na Masarykově univerzitě:

Aleš Veselý: Doteky a distance, 2009 – 2011, bronz, Univerzitní kampus Bohunice

Vratislav Karel Novák: Nakloněné kruhy, 2009-2011, ocel Univerzitní kampus Bohunice

Jozef Jankovič: Rovnováha, 2009, bronz, Univerzitní kampus Bohunice

Vladimír Preclík: Rozkvět vzdělanosti, 2008, bronz, Univerzitní kampus Bohunice

Zdeněk Palcr: Bez názvu, 60. léta 20. stol., bronz, Univerzitní kampus Bohunice

Olbram Zoubek: Eva a Marie, 2001, bronz,
Univerzitní kampus Bohunice

Lukáš Rittstein: Osvícení, Silná barva, 2010,
Univerzitní kampus Bohunice

Dalibor Chatrný: Hnízdo, 2009, ocel,
Univerzitní kampus Bohunice

Michal Gabriel: Kmen, 2002, bronz, nádvoří
filozofické fakulty, Arne Nováka 1

Marius Kotrba: Dvojice, 2002, bronz,
botanická zahrada přírodovědecké fakulty

Jan Ambrůz: Brána vědění, 1993, dub, nádvoří
Pedagogické fakulty MU

18. Úloha soukromých galerií

Od doby, kdy Daniel-Henry Kahnweiler svým vlastním pojetím práce galeristy nastolil nový diskurs v chápání úlohy a poslání dřívějších „obchodníků s uměním“, uplynulo již sto deset let. Klidně si ten letopočet zapamatujte – v roce 1907, což je rok, jímž je také datován Picassův průkopnický obraz kubismu Avignonské slečny, založil Kahnweiler jako třiatřicetiletý mládenec svou soukromou galerii. Zradil tak rodinná očekávání, protože se svým ekonomickým a právnickým vzděláním se měl stát bankovním ředitelem a pokračovat tak v rodinných bankovních aktivitách. V pozdním věku galerista vzpomíná, že se rozhodoval proti vůli rodičů, a kdyby nebylo vstřícného postoje dvou strýců, patrně by se galeristou nikdy nestal. Ve vzpomínkové knížce *Mé galerie a moji malíři*, jejíž český překlad vyšel v roce 1964, tento pozoruhodný průkopník galerijní činnosti vysvětluje, že již od počátku neusiloval o klasickou pozici obchodníka s uměním, který nabízí dobře prodejná díla úspěšných a slavných umělců, ale naopak se snažil veřejnosti představovat progresivní tvůrce, kteří vytvářejí něco nového, dosud neznámého a komerčně zatím málo úspěšného. Snažil se od každého kubistických malířů, v nichž významné novátorství spatřoval, každý rok koupit tolik obrazů, aby malíři měli na základní obživu a mohli se plně věnovat tvorbě. A přestože již v roce 1911, tedy ve stejném roce, kdy Paříž prožívá pozoruhodné dobrodružství při první kubistické výstavě, musí z finančních důvodů galerii zavřít a odstěhovat ji do levnějšího pronájmu na předměstí, postupně si vypracovává významnou pozici a po skončení první světové války zaujímá místo nejprestižnějšího galeristy.

V jistém smyslu jsou jeho zásady uplatňovány i dnešními galeristy, kteří svému okruhu umělkyní a umělců organizují výstavy, zastupují je při jednání se zákazníky, případně jim zajišťují i veškerý administrativní servis a podle míry spolupráce si ponechávají část financí z uskutečněných prodejů.

V českém prostředí, které se dodnes nevyrovnalo s následky komunistické ideologie násilně potlačující jakékoli soukromé aktivity, se teprve pomalu rozvíjí umělecký trh a soukromé galerie jen nesnadno dokáží prodat takový objem uměleckých děl, aby – podobně jako kdysi Kahnweiler – mohly podporovat začínající umělce. Naopak ve vyspělých zemích mají soukromé galerie i aukční společnosti nenahraditelnou úlohu, spoluvytvářejí umělecký život a podporují umělce. Často jsou to právě galeristé, kteří se svým renomé a prověřenou zkušeností zajišťují prodej děl nastupující generace do muzejních sbírek.

Ukázkový výběr některých významných galerií:

Galerijní čtvrt Chelsea v New Yorku (výběr): David Zwirner Gallery, New York (od 1993 v SoHo, od 2002 v Chelsea), Kasmin Gallery, Marianne Boesky Gallery, Hauser a Wirth, Gagosian, Lisson Gallery,

Berlín: Galerie König, Galerie Max Hetzler, Galerie Bastian, Galerie Guido W. Baudach, Galerie Johnen

Vídeň: Galerie Christine König, Galerie Charim, Hans Knoll Galerie, Krobath Wimmer Galerie

Praha: Hunt Kastner Artworks, Galerie Jiří Švestka, Galerie Polansky, Drdova Gallery, AM180 Gallery, Galerie MXM (1990-2002)

Brno: Galerie Ars, Fait Gallery, Artikle, Strom Art Gallery

19. Výběrový přehled českých uměleckých skupin

Někdejší motivace z osmnáctého století, kdy v r. 1796 vzniká Společnost vlasteneckých přátel umění, předznamenává úlohu skupinových aktivit v českém prostředí na všechna další období. Tehdy šlo o podporu českého umění uvnitř rakousko-uherského mocnářství, takže vedle záměrů ryze uměleckých tu byla zřetelná motivace národnostní i politická. Společnost vlasteneckých přátel umění založila v r. 1799 Akademii výtvarných umění, a poté i obrazárnu. Také Umělecká beseda byla od r. 1863 spolkem, který soustřeďoval a podporoval české umělce. Se vznikem spolku Mánes v r. 1887, který byl ustanoven jako sdružení mladých umělců, kteří cítili potřebu vymezit se a odpoutat se od poměrně konzervativní a generačně starší Umělecké besedy, už přichází modernější pojetí. Členové spolku Mánes založili v r. 1896 první odborný umělecký časopis *Volné směry*, a především v r. 1902 zorganizovali výstavu *Auguste Rodina v Praze*, pro niž nechali vystavět dle Kotěrova návrhu secesní pavilon (do r. 1914). Později vystavěli budovu dodnes fungující galerie Mánes.

Skupina Osmá, jakkoli vystoupila ještě před vznikem samostatného Československa, měla zcela jednoznačně cíle ryze umělecké a generační – v tvorbě jejích členů se rodil český kuboexpresionismus. Aktivita všech dalších skupin už převážně spojovaly především umělecké, ale i osobnostní a generační vazby, i když politické cítění i souvislosti vždy stály v pozadí. Ostatně v období po druhé světové válce, kdy vývoj českého státu ovlivňuje totalitární působení komunistické strany, se skupinové aktivity zpravidla zesilují ve zlomových politických obdobích. Tím posledním byl závěr osmdesátých let, kdy tři dominantní skupiny vznikají v Praze v roce 1987, tedy dva roky před pádem komunistického režimu. Ale jak nejmladší Tvrdohlaví, tak Nová skupina i Skupina 12,15 sledují především umělecké cíle, i když svým vystupováním dávají najevo zřetelný odpor ke stávajícímu politickému režimu. A je nepochybné, že vzdor těchto skupin vůči komunistické kulturní politice, v prohlášení Skupiny 12,15 otevřeně artikulovaný v katalogovém textu, napomohl k postupnému pádu režimu. Nejnovější skupinová uskupení v současnosti však znovu vedle generačních a uměleckých motivací mnohdy otevřeně ventilují i společenskou a politickou tematiku. I dnes tedy skupiny významně spoluvytvářejí podobu aktuální umělecké scény.

Výběr některých významných skupin:

Společnost vlasteneckých přátel umění,
1796

Umělecká beseda, 1863 (Josef Mánes, Soběslav Pinkas, Stanislav Libenský, Jan Kotík aj.)

SVU Mánes, 1887 (Max Švabinský, František Kupka aj.)

Osma, 1907 (Emil Filla, Bohumil Kubišta, Antonín Procházka, Willí Nowak aj.)

Devětsil, 1920 (František Muzika, Karel Teige, Jindřich Štýrský aj.)

Skupina výtvarných umělců v Brně, 1922 (Jaroslav Král, František Foltýn, Josef Kubiček aj.)

Skupina 42, 1942, (František Gross, Bohumír Matal, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký aj.)

UB 12, 1957 (Václav Boštík, Vladimír Janoušek, Věra Janoušková, Jiří John, Adriena Šimotová, Stanislav Kolíbal, Vlasta Prachatická, Jaromír Zemina aj.)

Tvrdohlaví, 3. 6. 1987 – 17. 11. 1991 (Jiří David, Stanislav Diviš, Michal Gabriel, Zdeněk Lhotský, Stefan Milkov, Václav Marhoul, Petr Nikl, Jaroslav Róna, František Skála, Čestmír Suška

Volné seskupení 12/15 Pozdě, ale přece,
1987 (Václav Bláha, Petr Pavlík, Michael Rittstein, Ivan Kafka, Kurt Gebauer, Jiří Načeradský, Jiří Sopko aj.)

Sdružení Q, 1969, obnoveno 1990 (Bohuslav Fuchs, Ludvík Kundera, Bohdan Lacina, Bohumír Matal, Václav Zykmond aj.)

TT klub, 1990 (Dalibor Chatrný, Jiří Hadlač, Vlasta Baránková, Miroslav Štolfa, Jiří Valoch, Igor Zhoř aj.)

Pondělí, 1990 (Petr Lysáček, Milena Dopitová,
Petr Písařík aj.)

Rafani, 2000 (Luděk Rathouský, Marek
Meduna aj.)

Guma guar, 2003 (Milan Mikuláščík aj.)

Další skupiny:

Kamera Skura, Z toho ven, Duo, Podebal aj.

20. Graffiti a street art

Jakkoli street art a graffiti jsou uměleckými projevy spjatými se životem velkoměst a bývají vnímány ve své rozpolcenosti částečně jako novodobý vandalismus a částečně jako osobitá forma umění ve veřejném prostoru, jedná se o umělecký projev s tisíciletou tradicí. Napsat někam na veřejné místo svůj monogram, vyškrábat do omítky či vyřýt do kůry stromu důležité slovo – to jsou aktivity, které zde byly dávno předtím, než poštovní doručovatel v jedné části New Yorku začal na zdi „svého“ okrsku kreslit koncem sedmdesátých let dvacátého století značku TAKI 183. Kořeny graffiti však sahají daleko do minulosti. Na zdech pozůstatků antického města Efesos na nynějším tureckém území jsou dnes už památkově chráněny reliéfní projevy graffiti, tedy „psaní“ na ulici, jejichž obsahem jsou osobní značky, monogramy a jména místních krásných děvčat, k nimž námořníci z římských lodí nacházeli cestu a chtěli o svém zážitku podat informaci. Výraz graffiti má původ v řeckém slově „graffein“, jež znamená „psát“. A hlavní část projevů graffiti má skutečně podobu písmových znaků. Například Jean-Michael Basquiat, který se z pouličního tvůrce stal osobností galerijního života osmdesátých let, byl v první fázi své tvorby právě tím „writerem“, tedy tvůrcem textů, a velmi často pouhopouhou obyčejnou křídou zapisoval na stěny domů či obrubníky chodníků strohá sdělení jako zachycení svých úvah. Také u další „galerijní“ osobnosti, jejíž pouliční projevy se koncem sedmdesátých let objevovaly v Pittsburgu, a poté v New Yorku, najdeme zvláštní propojení velmi jednoduchého a úderného vizuálního projevu s přemýšlivým životem, se studiem literatury a hloubavým poznáváním umění. Stačí si přečíst Deníky Keitha Haringa, abychom pochopili, že označit street art jen jako pouhý vandalismus je nepřijatelné zjednodušení. Haring se například podobně jako o třicet let dříve Vladimír Boudník vyjadřuje o představivosti, kterou Boudníka nazýval obrazutvorností, když říká: „Lidskou představivost nemůžete naprogramovat počítačem. Naše představivost je naše největší naděje na přežití.“ A v souladu s teoretickým konceptem knihy *Umění bez revoluce*? je jeho poznámka: „Pokud jde o úzkosti a tužby, člověk se ve srovnání s jeskynnými lidmi moc nezměnil. Podstata člověka zůstává stejná, jediným rozdílem snad je, že nás teď ovládá technika a my nevíme, jak jí uniknout, protože nemáme prostředky, jak tuto její vládu definovat.“

Hlavní osobnosti ve světě:

TAKI 183, CRASH – John Matos, DAZE –
Chris Ellis, Banksy, SAMU – J. M. Basquiat,
Keith Haring

Další světové osobnosti:

ZEPHYR – Andy Witter, SUPER KOOL
223, MAD 103. FLINT 707, HAZE

Hlavní české a slovenské osobnosti:

Point – Jan Kaláb, TIMO, Maniac, CSA, CSB